

Az agrár-környezetvédelmi programok ökológiai kutatásának szükségességéről

Báldi András

Az elmúlt félévszázad során az európai agrártermelés több zsákutcába is belefutott az átgondolatlan támogatások miatt. E támogatások favorizálták az intenzív, nagyüzemi gazdálkodást, ami többek között túltermelést okozott. Ezenkívül számos más hatása is volt, például a vidék elszegényedése és az élővilág pusztulása, azaz a biodiverzitás csökkenése. Ez utóbbira rengeteg olyan példa van a nemzetközi ökológiai szakirodalomban, amely az agrárium intenzifikációjára vezeti vissza a mezőgazdasági területek madár-, rovar-, növénystb. világának elszegényedését. **Részben ez a felismerés vezetett arra a megoldásra, hogy a túltermelést a termelés „zöld köntösbe” bújtatott visszafogásával állítsák meg.** Erre szolgálnak az agrár-környezetvédelmi programok, amelyek az extenzív gazdálkodás miatt kiesett jövedelmet pótolják a gazdálkodók számára, és a vidék elszegényedése ellen is jelentős tényezőnek számítanak, hiszen pont a kevésbé profitábilis régiókban lehet fontos szerepük, továbbá kiszolgálhatják az egyre erősödő igényt a

biotermékek iránt. Az agrár-környezetvédelmi programok haszna tehát felmérhetetlen lehet. Mostanra hatalmas területeken folyik támogatott extenzív gazdálkodás tőlünk nyugatra: az EU 15-ök agrárterületének 20%-án. Az elmúlt évtizedben több mint 24 milliárd euró támogatást fizettek ki ilyen célra. Ezzel párhuzamosan hazánkban is egyre jelentősebb az agrár-környezetvédelem, melynek a pénzügyi kerete a 2002-es mintegy 2 milliárd forintról 2004-ben már 20 milliárd forintra növekedett.

Az agrártáj biodiverzitásának csökkenése jelentős rövid és hosszú távú problémákat vet fel, többek között közvetlen anyagi károkat is okoz. Az előbbire példa az apróvadak (fácán, fogoly és nyúl) megtizedelődése az elmúlt évtizedekben, ami a vadásztatási bevételek csökkenését eredményezte. Hosszú távon pedig a biodiverzitás csökkenése a természetes ökoszisztémák stabilitását, illetve az „ökoszisztéma szolgáltatások” (pl. talajképződés, vízháztartás, biológiai kontroll) fennmaradását veszélyeztetik.

Agrár-környezetvédelem az EU-ban

Az EU-ban és más nyugat-európai országokban tehát hihetetlen összegeket fizettek ki környezetbarátnak gondolt gazdálkodásért. De tényleg környezetbarát-e a környezetbarát gazdálkodás? Megvalósul-e, amit szeretnénk? Klein és Sutherland áttekintő cikkükhöz felkutaták az agrár-környezetvédelmi programok vizsgálatait és kutatásait. Mindössze hat európai országból hatvankét tanulmányt találtak (Svájc, Németország, Egyesült Királyság, Hollandia, Írország, Portugália). Tehát megtörtént a hihetetlenül nagy, mintegy 6 300 000 000 000 Ft-nyi euro kifizetése tíz év alatt, és ennek a hatását lényegében nem vizsgálták. Ahol történt nyomkövetés vagy kutatás, ott az eredmények nem mindig igazolták a

támogatás kedvező hatását a megcélzott élőlénycsoportra. Most, az EU integrációnk idején ilyen példákat látva kell a jól működő, hatékony agrár-környezetvédelmi támogatási rendszert irányítani és fejleszteni.

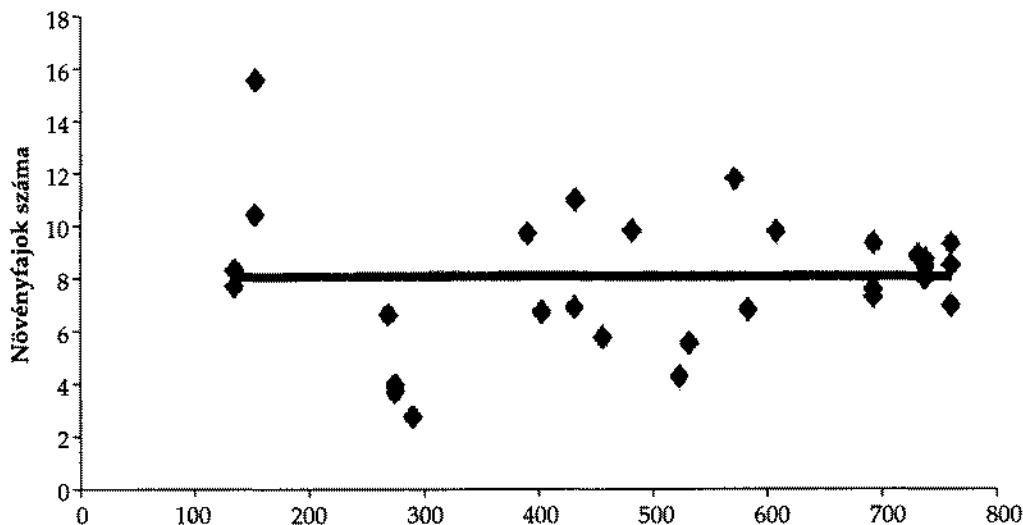
A hazai helyzet

Magyarország kontinensünk egyik „legagrárabb” országa. A tradicionális, extenzív gazdálkodás a történelem folyamán az ember és a természet közös fejlődése révén jött létre. A gazdálkodás az időben és térben mindig változó természeti adottságokhoz alkalmazkodott, így emiatt egy évről évre változó, dinamikus rendszer alakult ki. Ilyen például a foki gazdálkodás, vagy akár a vízjárás által alapvetően befolyásolt legeltetés az

1. ábra

Agrár-környezetvédelmi támogatás Ausztriában

Nem kell messzire menni az agrár-környezetvédelmi támogatások nem megfelelő működésének bemutatására. A növények fajgazdagságának növelésére kiírt extenzív gazdálkodás támogatásának hatékonysága nem függött a támogatás mértékétől (Zechmeister et al. (2003) nyomán)

alacsony fekvésű pusztákon. Ezek a gazdálkodási formák nagyon fajgazdag élővilágot eredményeztek, részben dinamikus voltuk, részben összetett fajkészleteik miatt, hiszen a természetes élőhelyek fajai mellett a kismértékű emberi jelenlétet, illetve az ezzel járó térbeli heterogenitást (pl. fasorok, sövények, csatornák) kedvelő fajok is megjelentek. Nem véletlen, hogy Európa legfajgazdagabb régiója (biodiverzitási göca) Közép-Európa. Ezek után nem meglepő, hogy Magyarország a környező országok kisebb területeivel a kontinensünket lefedő tíz biogeográfiai régió közül az egyik lett a Pannon régió.

Agrár-környezetvédelmi programok (AKP)

Magyarországon, elsőként a közép- és kelet-európai országok közül, 2002-ben indult el országosan a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP). Azóta folyamatosan növekszik a felhasználható keret és az érdeklődés a gazdálkodók részéről. De tudunk-e Magyarországon valamit az AKP-k hatásáról? Klein és Sutherland cikkének konklúziója szerint az agrár-környezetvédelmi programok természetvédelmi hatása esetenként megkérdőjelezhető – elsősorban a kiugróan intenzíven gazdálkodó országokban, például Hollandiában és Angliában. Ugyanakkor feltételezték, hogy a még nem teljesen „elrontott” országokban akár jól is működhetnek az AKP-k. Ezekben az országokban ugyanis még jelentős a biodiverzitás, és országos szinten viszonylag kicsi a termelési intenzitás, ezért akár csekély termelésvisszafogással a biodiverzitás jelentősen megnőhet. Az intenzíven művelt, kis biodiverzitású országokban viszont egy hasonlóan csekély termelésvisszafogás nem jár

eredménnyel. Ez megmagyarázhatja az AKP-k csekély hatékonyságát is, hiszen kis intenzitású országokban még csak elvétve volt kutatva a téma. Egyik kivétel a Magyar Természettudományi Múzeumban folyó, EU 5-ös keretprogramba tartozó EASY kutatási projekt.

Az AKP-k hatásai a biodiverzitásra

Nagyon kevés célirányos agrár-természetvédelmi vizsgálat történt Magyarországon. 2002-ben holland közreműködéssel madártani felmérést végeztünk a zempléni Hegyalján nagytáblás intenzív, kistáblás intenzív és felhagyott szőlőkben. A Kiskunságban füves területeket mértünk fel, mégpedig legeltetéssel felhagyott, extenzíven legeltetett, intenzíven legeltetett, valamint műtrágyázott/kaszált gyepeket. Mindkét agrárrendszerben a művelési intenzitás negatívan hatott a fészkelő madárközösségek gazdagságára és a madarak létszámára. Az adott élőhelyre jellemző fajok száma szinte kivétel nélkül a kevéssé intenzíven művelt, de nem felhagyott területeken volt a legnagyobb.

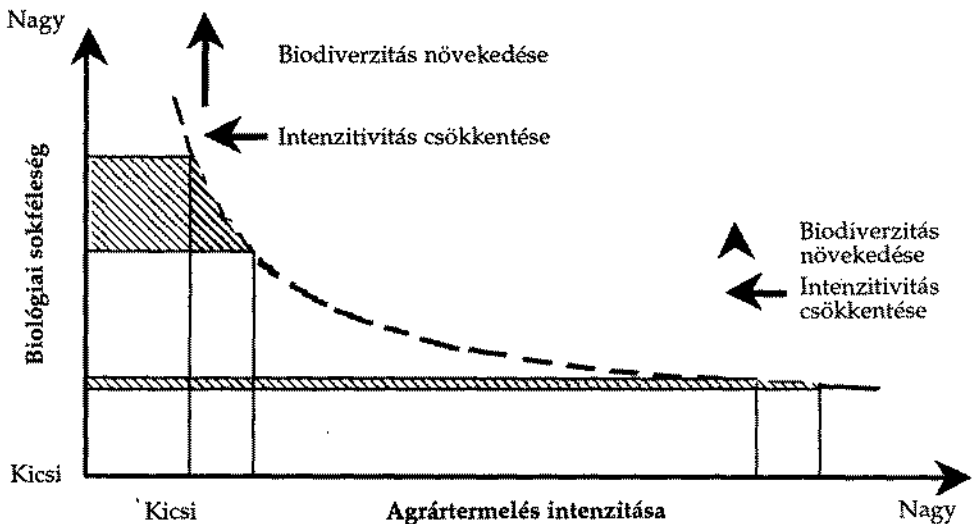
A fenti kis térléptékű vizsgálatok után egy, az EU 5-ös keretprogramhoz tartozó projektben hat másik országgal és kutatócsoporttal az AKP-k hatásának tanulmányozását kezdtük gyepek tekintetében. Bár nálunk olyan területek, ahol hosszabb ideje folyt volna támogatott környezetbarát gazdálkodás, nem voltak, a védett területeken folyó nemzeti parkok által alkalmazott kezelés lényegében megfelelt az AKP-k gyepgazdálkodási előírásainak. Így a védett területeken választottunk ki extenzív mintavételi helyeket, és közeli magánlegelőkön intenzív mintavételi helyeket. A kiskunsági szikes puszták, a Duna-Tisza közti turján vidék és a Hevesi füves puszták kerültek

2. ábra

A termelésintenzitás és a biodiverzitás összefüggése Klein és Sutherland szerint

E szerint az elméleti és egész Európára vonatkozó feltételezés szerint a régóta kiterjedten és igen intenzíven művelt országokban (pl. Hollandia, Anglia, Németország nagy területei) hiába csökken a termelés intenzitása, ott az élővilág már regionális, illetve országos szinten annyira elszegényedett, hogy elvesztette „regenerálódó” képességének nagy részét. A kevésbé intenzíven, illetve hatékonyan művelt régiókban (közép-európai volt szocialista mezőgazdaságok) már egy kismértékű extenzifikáció jelentős eredményeket érhet el az élővilág sokféleségének, azaz a biodiverzitásnak a megőrzése terén. Eredményeink alföldi legelőkön ezt látszanak alátámasztani.

a vizsgálatba; mindhárom kiemelten érzékeny természeti terület (ÉTT). Eredményeink e futó programból egyelőre madarakra vannak. Igen érdekes, hogy a három régióban az európai veszélyeztetett madárfajok zöme az egyik régióban az extenzív, egy másikban az intenzív területeket preferálta. Ez érthető is, hiszen például egy alacsonyabb fűvű szikes gyepen az intenzív legelés szinte eltünteti a gyepet, míg egy dús, nedves réten a derékig érő fű helyett csak bokáig ér az intenzíven lelegelt gyep. Ez azonban arra vezet, hogy a szikes puszták extenzív legeltetés mellett és egyes nedves rétek

intenzíven legeltetve hasonló gyepszerkezetet eredményeznek. Például a mezei pacsirta a szikes pusztán az extenzív, a nedves réteken az intenzív legelőket részesítette előnyben. Ezt a következtetést további fontos csoportokon, például növényeken és pollinátorokon is vizsgáljuk a továbbiakban.

A fő következtetés tehát, hogy nem lehet az egész országra kiterjedő, egységes madárbarát kezelési programot kialakítani a gyepgazdálkodásban. Általános elveken túl a részleteket a helyi viszonyokhoz kell alakítani, ami az ismeretek bővítését, kutatásokat igényel.

A kutatás fontossága

3. ábra

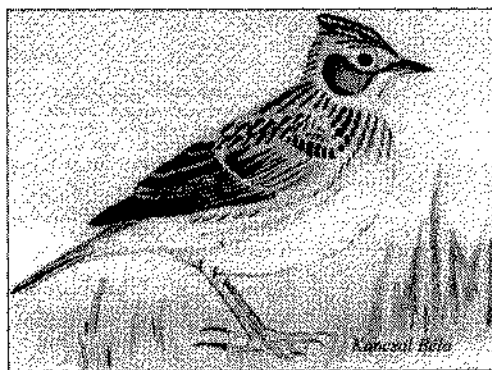
A kutatások elindítását az időtényező teszi égetően sürgőssé. Most éli a magyar agrárium a változások korát; igaz nem először az elmúlt fél évszázad alatt. Csakhogy az a rendszer, amely most van alakulóban, nagy valószínűséggel hosszú évtizedekre megszabja majd a fejlődés irányát. Az AKP-k hatásának nyomkövetése nem indult el 2002-ben, illetve előtte sem, hogy a változás hatását ténylegesen észre lehessen venni. Egy-két izolált esettanulmánytól (Hevesi és Marcali ÉTT-k monitorozása, illetve a Hortobágyi Nemzeti Park egy idevágó kutatási projektje) eltekintve még mindig nincs monitorozva, pedig 2004-ben már 20 milliárd forint került kifizetésre. Ebből az összegből majdnem tízezer szakképzett kutatót lehetne megfizetni! Ami azt is jelenti, hogy az AKP költségvetésének ezrelékeiből megoldható volna a háttérkutatás, illetve a monitorozó rendszer létrehozása és ezzel a természetvédelmi hatékonyság biztosítása. Ez pedig, például a biológiai kontroll révén, gazdaságilag is fontos kérdés. Azonban mégha sikerülne is rövid időn belül egy országos monitorozó rendszert kidolgozni, csak 10–20 év múlva lennének elég hosszú adatsoraink a változások értékeléséhez. Véleményem szerint erre most nincs idő. Jól megalapozott szakmai érvek kellene akár ebben a percben, hogy a biodiverzitás megőrzésére a legmegfelelőbb támogatási sémákat lehessen kidolgozni. Ehhez kutatásokat kell végezni.

Javasolom tehát, hogy a monitorozó rendszer kialakítása mellett jöjjön létre egy olyan kutatási pénzügyi keret, mely a következő 3–5 évben a kezelési rendszer kialakításának megalapozását jelentené. Ez részben a már meglevő sajnálatosan kis számú élővilághoz kötött országos adatbázis megfelelő elemzését jelentené.

Mezei pacsirta

A hazai rétek és legelők egyik leggyakoribb fészkelő faja, a zárt erdők kivételével szinte mindenhol hallható az égben szálló madarak éneke.

Valamikor így volt ez Nyugat-Európában is, de az ottani állományok jelentős (20–50%) része mostanra elpusztult

Ilyen adatbázis a Mindennapi Madaraink Monitoringja a Madártani és Természetvédelmi Egyesületnél és a most kiépülő MÉTA az MTA Ökológiai és Botanikai Intézeténél. Másrészt jól megtervezett célirányos felmérésekkel a kulcsprogramok hatását közvetlenül kell értékelni. A gyepgazdálkodási programhoz már most rendelkezünk kutatási eredményekkel, de a többi program szakmai vizsgálata is elengedhetetlen.

Nyilván a gazdaságtan, a szociológia és más szakterületek esetében is megfogalmazódhat igény a kutatásra, de én jelen tanulmányban hangsúlyosan az élővilágra fókuszáltam. Mivel az agrár-környezetvédelmi programok a biodiverzitás megőrzésének, a fenntartható gazdálkodásnak és vidékfejlesztésnek az alapvető letéteményesei, hatékonyságuk fenntartása és növelése érdekében mihamarabb létre kell hozni a szükséges kutatói háttérrel.